

MIRZO ULUG'BEK FOJIASI DRAMASIDAGI OBRAZLAR NUTQIDA LINGVISTIK BIRLIKLAR AHAMIYATI

Olimova Ruxshona Ravshan qizi

Navoiy davlat universiteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 2-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15613975>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Maqsud Shayxzodaning "Mirzo Ulug'bek fojiasi" dramasi asosida obrazlar nutqida lingvistik birliklarning (leksik, frazeologik, stilistik va morfologik birliklar) ahamiyati yoritiladi. Obrazlar xarakteri, ularning ichki kechinmalari va ruhiy holatini ifodalashda til vositalarining qanday funksional vazifa bajarishi ochib beriladi. Shuningdek, dramatik nutqda individual til ishlatish uslubi ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: dramatik nutq, lingvistik birlik, obraz, stilistik vosita, leksik birlik, frazeologizm, Maqsud Shayxzoda.

Kirish

Adabiy asarda obraz yaratish, uni jonlantirish va xarakterini ochib berishda til asosiy vosita sanaladi. Ayniqsa, dramatik asarlarda til, ya'ni qahramonlarning o'zaro muloqoti orqali ularning ichki kechinmalari, maqsadi va ruhiyati yoritiladi. Maqsud Shayxzodaning "Mirzo Ulug'bek fojiasi" asari o'zbek dramaturgiyasi taraqqiyotida alohida o'rin tutadi. Ushbu dramada tarixiy shaxslar qiyofasi faqat voqealar zanjiri orqali emas, balki ularning nutqi, tili, fikrlash uslubi orqali ochiladi. Shuning uchun ham ushbu maqolada asar obrazlari nutqidagi lingvistik birliklarning ahamiyatini tahlil qilish muhimdir.

"Mirzo Ulug'bek fojiasi"dagi asosiy obrazlar – Ulug'bek, Abdulatif, G'iyosiddin, Qozizoda Rumiy, Shohruh Mirzo va boshqalar nutqida leksik birliklar ularning ijtimoiy mavqei, ma'naviy olami va psixologiyasiga mos tanlangan.

Masalan, Ulug'bek obrazida fanning ustuvorligi, tafakkur chuqurligi, aql-idrok vositasida adolat istagi til orqali ifodalanadi:

"Fanning kuchi zulmatni yoritar, johillik esa insonni tubanlikka yetaklaydi."

Bu yerda "zulmat", "yoritar", "johillik", "tubanlik" kabi so'zlar qarama-qarshi semantik maydonda bo'lib, Ulug'bekning ilm-ma'rifatga intilishini kuchli ifodalaydi.

Abdulatif obrazida esa til salobatli, buyruqoh, tahdidli va agressiv. U nutqida ko'pincha keskin fe'llar, salbiy ma'no ifodalovchi so'zlar ishlatiladi:

"Otam! Men sizning ilmingizni emas, shohligingizni istayman!"

Bu yerda "istayman" fe'li qat'iy ohangda qo'llanilib, Abdulatifning hokimiyatga chanqoqligini anglatadi.

Frazeologizmlar dramatik asar tilida milliy ruh, xalqona tafakkurni ifodalovchi vosita sifatida xizmat qiladi. Ulug'bek va Rumiy suhbatlarida ishlatilgan iboralar, maqollar obrazlar fikrini badiiy kuchaytiradi:

"Ilm yo'li toshli, ammo sabr qilgan el topgay ma'rifat nurin." "Qanotli so'z – qudratli qurol."

Bunday iboralar nafaqat obrazning dunyoqarashi, balki asarning umumiy g'oyaviy yo'nalishini ifodalovchi lingvistik birliklar hisoblanadi.

Shayxzoda stilistik vositalardan – metafora, parallelizm, antitezalardan keng foydalanadi. Bu usullar obrazlar nutqida dramatik kuch, emotsional ta'sirchanlik hosil qiladi.

Misol tariqasida, Ulug'bekning monologi:

"Men yulduzlarni o'rganib, odamzodga najot izladim, ammo odamzod mening yulduzlarimni qonga botirdi!"

Bu yerda “yulduzlar” – ilm, “qonga botirish” esa zulm, vahshiylik metaforik ifodada berilib, dramatik fojiani chuqur anglatadi.

Morfologik birliklar – zamon va shaxs ko‘rsatkichlari orqali obrazning ichki kechinmalari yoritiladi. Ulug‘bek nutqida ko‘pincha birinchi shaxs birlikdagi fe‘llar (“o‘rganaman”, “qidiraman”, “umid qilaman”) orqali uning faol ijtimoiy roli ko‘rsatiladi. Abdulatif esa ko‘pincha imperativ (buyruq) shakldagi fe‘llardan foydalanadi: “o‘ldiring!”, “taxtni bering!”, bu esa uning despotik xarakterini ko‘rsatadi.

Xulosa

Maqsud Shayxzodaning “Mirzo Ulug‘bek fojiasi” dramasida lingvistik birliklar obrazlar xarakterini ochishda, ularning ichki olami va ijtimoiy-psixologik holatini ifodalashda muhim o‘rin tutadi. Leksik tanlov, stilistik usullar, frazeologik ifodalar hamda morfologik vositalar dramadagi har bir obraz nutqini o‘ziga xos qiladi. Ayniqsa, Ulug‘bek va Abdulatif kabi asosiy qahramonlar tilida bu birliklar yuksak badiiy va funksional yuklama kasb etadi. Shunday qilib, dramatik asarda til faqat aloqa vositasi emas, balki badiiy-estetik ifoda vositasi sifatida xizmat qiladi.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shayxzoda M. Saylanma. 2-jild. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2007.– Asarning asosiy manbasi sifatida "Mirzo Ulug‘bek fojiasi" dramasi olingan.
2. G‘aniyeva S. O‘zbek dramaturgiyasi tarixi. – Toshkent: Fan, 1998.– O‘zbek dramaturgiyasining shakllanishi va tarixiy asarlar tahlili haqida.
3. Jo‘rayev M. Badiiy matn lingvistikasi. – Toshkent: Fan, 2012.– Obrazlar nutqida lingvistik birliklar tahliliga oid nazariy asoslar uchun.
4. Rasulov A. Til va badiiy obraz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2001.– Dramada til vositalarining obraz yaratishdagi o‘rni haqida.
5. Sultonova N. O‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Universitet, 2015.– Adabiy jarayonlar va dramaturgiya rivoji kontekstida.